
XVI. Yüzyıl Divan Şairi Bâkî'nin Poetikası (Eleştirel Edebiyat Çalışması)

فن الشعر عند شاعر الديوان باقي في القرن السادس عشر

Dr. Rabbaa Mohammad Rababa,^(*)

Dr. Hassan Abdallah Alzyout,^(**)

Dr. Saleh Hussein Jaradat^(***)

Özet

Poetika veya diğer adıyla şiir ve şair anlayışı, şairlerin şiirlerini üretirken genel olarak şiir ve şaire dair tercih ettikleri düşünce ve kuralların tümüne verilen addır. Hemen hemen her şair şiiri yazarken açık bir şekilde söylese de söylemese de şiir ve şaire ilgili genel olarak bir poetikası vardır. Ancak divan edebiyatı kaynaklarında şiir ve şaire dair poetikalarını ortaya koyan müstakil eserleri bulunmamaktadır. Söz konusu şairlerin poetikaları, sadece divanları ve eserleri tarandıktan sonra elde edilebilmektedir. Elde edilen şairlerin görüşleri ve düşüncelerinden hareketle divan edebiyatının poetikasını genel olarak anlamak mümkün olup müstakil ve kapsamlı bir çalışma haline getirilebilmektedir. Bu çalışmada XVI. yüzyılın önemli divan şairlerinden olan Bâkî'nin (1526-1600) daha çok kasidelerinin fahriye bölümlerinde, gazellerinin makta beyitlerinde ve başka nazım şekillerinin mahlas beyitlerinde dile getirdiği şiir ve şair hakkındaki değerlendirmeleri

* - Department of Semitic and Oriental Languages/ Turkish Language. Faculty of Arts, Yarmouk University, İrbid, Jordan

** - Department of Semitic and Oriental Languages/ Turkish Language. Faculty of Arts, Yarmouk University, İrbid, Jordan

*** - Department of Semitic and Oriental Languages/ Turkish Language. Faculty of Arts, Yarmouk University, İrbid, Jordan

ele alınarak onun; şiirin konusu, yazma zamanı, özellikleri, teşbihleri vb. konulardaki düşünceleri ortaya konulmuştur. Ardından şairin gereken özellikleri, benzerlikleri, şairi yazdıran etkenler ve onun şikayet ettiği unsurlar vb. konular üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Divan Edebiyatı, Bâkî, Şiir, Şair, Poetika

ملخص

فن الشعر أو ما يسمى بالشعرية والشاعرية اسمٌ يطلق على جميع الأفكار والقواعد الشعرية التي يتبناها الشعراء بشكل عام أثناء قولهم الشعر. فكل شاعر تقريبا له في شعره مفهوم عام عن الشعر والشاعر سواء أذكر ذلك بوضوح أو لا. ومع ذلك، فليس هناك أعمال مستقلة تكشف لنا عن مفاهيم الشعراء حول الشعر والشاعر. فهذه المفاهيم التي نتحدث عنها لا يمكن الوصول إليها إلا بعد إجراء مسح شامل لدواوينهم ومؤلفاتهم. عند ذلك، يمكن لنا أن نفهم مفهوم الشعرية والشاعرية في أدب الديوان بشكل عام من خلال هذه الأفكار التي تم الوصول إليها أو التي سيوصل إليها وأن نحول ذلك إلى دراسة مستقلة وشاملة. في هذه الدراسة تم الحديث عن آراء الشاعر باقي الذي يعد من الشعراء المهمين في القرن السادس عشر الميلادي (١٥٢٦-١٦٠٠) فيما يتعلق بالشعر والشعراء، والتي كان يذكرها بشكل كبير في قسم الفخرية في القصيدة، أو في المقطع من الغزل، أو في المخلص الموجود في أشكال النظم الأخرى. وبناء عليه، فقد تم الكشف عن آراء باقي حول موضوع الشعر، ووقت كتابته، وميزاته وتشبيهاته من خلال إجراء مسح شامل لديوانه الشعري. علاوة على ذلك، تم الوقوف على الخصائص اللازمة للشاعر، والعوامل التي جعلته يؤلف الشعر والأمور التي اشتكى منها وغير ذلك من المواضيع.

الكلمات المفتاحية: أدب الديوان، باقي، شعر، شاعر، فن الشعر.

Abstract

The art of poetry is the name given to all the ideas and rules adopted by poets while producing their poems. Moreover, almost every poet has a general concept about poetry, whether s/he says it clearly or not in their

poems. However, no independent works reveal the poets' ideas about themselves and their poetry. These ideas can only be accessed after a comprehensive scan of their writings and collection of poems. Only then may it be possible to understand the poetry and poetics in divan literature and transform it into an independent and comprehensive study. To this end, this study presents the opinions of Baki, who is considered one of the essential poets of the sixteenth century AD (1526-1600) regarding poetry and poets, which he mentioned extensively in the honorary sections of his poems in the ghazal sections, or his other pseudonym verses. Accordingly, this study shows his poetry's themes, views, similarities, features, and writing time by scanning his complete anthology. Moreover, the necessary characteristics of the poet, the factors that made him generate poetry, the issues he complained about, and other topics were identified.

Keywords: Divan literature, Baki, Poet, poetic, poetry

Giriş

Türkçe'ye Batı dillerinden giren poetika kelimesi aslında bir eser adı olarak ilk defa Atistoteles tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Horatius, Ronsard, Boileau, Paul Claudel gibi yazarlar bu adla eserler telif etmişlerdir. Türkçede ise şiir sanat anlamında ilk defa Necip Fazıl Kısakürek tarafından kullanılmıştır.

Şiir ve şair anlayışı olarak bilinen poetika, şairlerin şiirlerini söylerken genel olarak şiir ve şaire dair tercih ettikleri fikir ve kuralların hepsine verilen addır. Şairler açık bir şekilde belirtmese de genellikle poetikaları bulunmaktadır. Divan edebiyatı kaynaklarına bakıldığında şairlerin poetikalarına dair müstakil eserlerin bulunmadığı görülmektedir. Ancak, şairlerin tüm divanları tarandığında divan edebiyatının genel poetikasını anlamak mümkün olup müstakil bir çalışma haline getirilebilmektedir.

Çalışmanın Konusu ve Önemi

16. Yüzyılda yaşamış olan Bâkî'nin divanındaki beyitlerden hareketle şiir ve şair hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın önemi Divan edebiyatında genel olarak şiirin poetikasının sağlıklı bir şekilde belirlenmesine katkı sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu makale, Bâkî'nin özellikle de kasidelerinin fahriye bölümlerinde, gazellerinin makta beyitlerinde ve başka nazım şekillerinin mahlas beyitlerinde dile getirdiği düşüncelerini belirtmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, öncelikle Bâkî'nin divanı baştan sonuna kadar okunmuş, daha sonra poetikasına dair malzemeleri tespit edilip değerlendirme yapılmıştır.

Söz konusu malzemeler değerlendirilirken Bayram Ali Kaya tarafından hazırlanan "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı" ve "Necâtî Bey'in Şair Anlayışı", bir de Nihat Öztoprak'ın hazırladığı "Ruhî'nin Şiir Anlayışı" ve "Ruhî'nin Şair Anlayışı" başlıklı makaleleri ana hatlarıyla örnek alınmıştır.

Özgün Değer ve Önceki Çalışmalar:

Bu çalışmada Bâkî'nin şiir ve şair hakkındaki düşünceleri incelenecektir. Gerek YÖK tez tarama merkezinde hazırlanan tezleri gerek bugüne dek yazılmış olan tüm makaleleri ayrıntılı olarak incelendikten sonra "Zafer Topak, Bâkî'nin Şair Anlayışı", "Turan Karataş, Poetik Düşünüşün Klasik Şiirde Dile Getirilişi: Bâkî Divanı Örneği" gibi değerli çalışmalar mevcuttur, fakat Bâkî'nin hem şiir anlayışını hem de şair anlayışını bir araya getirip araştıran müstakil bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Bunun üzerine, bu çalışmada Şair Bâkî'nin şiir ve şair anlayışı teferruatlı olarak incelenmiştir.

Poetika sahasında yapılan çalışmalara bakıldığında, örnek aldığımız çalışmalardan ziyade "Edirneli Şevkî'nin Şair Anlayışı, Kâmî'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri, Karamanlı Nizamî'nin Şair ve Şiir hakkındaki Mülâhazaları, Nâbî'nin Şiir ve Diğer Edebî Konular Hakkındaki Görüşleri, Şeyhî Divanında Şiir Anlayışı" gibi birçok çalışmanın da bulunduğu görülmektedir.

1. Bâkî'nin Hayatı Hakkında Genel Bilgiler

Büyük Türk klasik şairlerinden biri olan, şöhret ve tesiri asırlarca devam eden, klasik Osmanlı şiirine söyleyiş gücü kazandıran ,“Sultânü’ş-şuarâ” diye anılmış büyük divan şairi olan Bâkî'nin asıl adı Mahmud Abdülbâkî olup 1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi'nin oğlu olan Bâkî, şahsı yetenekleri ve zekası sayesinde iyi bir medresede eğitimini görmüş ve dönemin meşhur alimlerinden olan Ahaveyn lakaplı Karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendi'lerin derslerine devam etmiştir.⁽¹⁾

Bâkî'nin medresede okuduğu muhit, şiirle yakından ilgilenmekteydi. Yine o yıllarda, dönemin şiir üstadı sayılan Zafî'nin Bayezid Camii avlusundaki dükkânı şiir meraklıları ve genç şairlerle dolmuştur. Bâkî, yirmi yaşındayken bu şiir çevresinde kendisine güçlü bir mekan edinmiş, Zafî'nin takdirini kazanmış ve ders arkadaşı şairler arasında da temayüz başlamıştır.⁽²⁾

Bâkî 26-27 yaşındayken kadızade Şemseddin Ahmed Efendi'nin derslerine başlamıştır. Zekası ve çalışkanlığı ile kısa zamanda hocasının

gözüne girerek, onun yardımıyla Süleymaniye medresesinin yapılmakta olan bir binanın yapımına nezaretçi olarak atanmıştır. Bir taraf öğrenimini sürdürürken, öte yandan da bir yıl kadar bu görevi yürüttü. 1555'te padişaha sunduğu,

İtdi şehri şeref-i makdem-i Sultân-ı cihân
Reşk-i bâğ-ı İrem ü gayret-i gülzâr-ı cinân

matla'lı kasidesinde, durumunu anlatarak sultanın yardımını rica etmiştir. Bâkî'nin kendisini Kanunî Sultan Süleyman'a tanıtması ve ihsanını görmesi ilk kez bu kasideyle başlıyordu. Bu sıralarda hocası Kadızade Şemseddin Ahmed Efendi gönderilince Bâkî'yi de beraberinde götürmüştü. Bâkî, Halep'te dört yıl kadar kalmıştır. Halep'ten dönünce dönemin tanınmış kişileri ve devlet büyükleriyle tanışıklık kurmağa başladı.⁽³⁾

Sadâret mevkiinde bulunan Rüstem Paşa'ya yaklaşmak için onun şeyhi, Baba Efendi diye maruf Filibeli Şeyh Mahmud Efendi'ye intisap etmeye uğraşıyordu. Rüstem Paşa'nın 1561'de ölümü ile yerine geçen Semiz Ali Paşa'ya iki kaside sunmuştur. Ekim 1561'de dânişmend, iki sene sonra da mülâzım olmuştur. 1564 Nisanında da yirmi beş akçe ile bir medreseye tayini için ferman çıkmıştır. Bâkî birkaç ay sonra, Kasım 1564'te İstanbul'da Murad Paşa Medresesi'ne nakledilmiştir. Daha sonra Sultan Süleyman ölmüş ve onun için bir mersiye yazmıştır. II. Selim tahta çıktığında (15 Rebîülevvel 974 / 30 Eylül 1566) hemen bir "cülûsiye" takdim etmiştir. Umduğu câizeyi bulamayışı bir yana Murad Paşa müderrisliğinden de azledilmiştir. Uzun bir mâzullük devresinden sonra Temmuz 1569'da Mahmud Paşa müderrisliğine, Ağustos 1571'de de Eyüp müderrisliğine tayin edildi. III. Murad'ın cülûsundan sonra da itibarlı durumu devam etmiştir. Süleymaniye Müderrisi oldu. Düşmanlarının bir oyunu ile bir süre gözden düşmüş. Edirne'ye sürülmüş. Medine ve Mekke kadılıkları yapmış. 1581'de İstanbul'a dönmüştür. 1584'te İstanbul Kadısı olmuş. 1591'de Rumeli Kazaskerliği görevine getirilmiş. Şeyhülislam olmak istiyordu ama bu görevi elde edemedi 1600'da yaşamını yitirmiştir.⁽⁴⁾

Zevke ve eğlenceye düşkün, neşeli, hoş sohbet ve hırslı bir kişiliği vardı. Nükteci ve dedikoducu yapısı yüzünden zaman zaman döneminin önde

gelenlerini darıltıp zor durumlara da düşmüştür. Hicviyeleri ile ünlüdür. Özel yaşamındaki özgürlüğüne ve sınırsızlığına rağmen kadılık görevlerinde adalete düşkünlüğü ile dikkat çekmiştir. Mesnevi yazmamış. Başarılı kasideleri de olmasına rağmen Gazel şairi olarak tanınır. Dünyanın geçiciliğinden yakınan, okurları aşk ve şarabın tadını çıkarmaya çağırın gazelleriyle ünlendi. Şiirlerinde tasavvufi değil, dünyevi aşka önem verir. Mersiye, methiye ve fahriyelerinde içten ve abartısız bir anlatım kullanır. Edebiyatta geleneklere bağlı kalmasına rağmen şiir diline yeni bir düzen ve akıcılık getirmiştir. Nazım tekniğini geliştirmiş, birçok büyük şairin "kaçınılmaz" olarak gördüğü nazım kusurlarından kurtulmayı bilmiştir. Şairin eserleri şunlardır: "Divan", "Fazâ'ilü'l-Cihad", "Fazâ'il-i-Mekke", "Hadîs-i Erbain Tercümesi" ve "Me'âlimü'l-yakin fi Sireti Seydi'l-mürselin".⁽⁵⁾

2. Bâkî'nin Poetikasına Genel Bir Bakış

Bu çalışmanın konusu olan Bâkî'nin poetikası, onun şahane eseri olan Divan'ındaki şiirlerinde yer almaktadır. Divanında çok miktarda poetik malzeme vardır. Bu malzemeler kasidelerinin fahriye bölümlerinde, gazellerinin makta beyitlerinde ve diğer nazım şekillerindeki mahlas beyitlerinde hayli görülür. Şair genellikle diğer büyük Türk şairleri gibi zikrettiğimiz bu kısımlarda hem kendisinden hem de şiirinden bahseder ve şiir ile ilgili fikirlerini ve görüşlerini söyler.⁽⁶⁾ Bâkî güzel ve tanınmış kasideler söylese de esas itibarıyla bir gazel şairidir ve onun şairlik gücünü en iyi yansıtan şiirleri gazelleridir. Şair gazellerinde de yer yer şair ve şiire dair kendi düşüncelerini belirtir.⁽⁷⁾

Şair şiir karşılığında Arapça olan (شعر) kelimesini kullanmayı tercih eder. Bununla beraber söz, sühan, nazm elfaz, kelâm, güftâr kelimelerini de terim anlamında kullanır. Şair kelimesi yerine aynı anlamda ise sühan-sâz, sühan-ver, sühan güzar, sühan-ârâ, sühan-perver vs. kelime ve tamlamalarını kullanır.

Şaire göre şiir bir yetenektir. Allah tarafından insana verilir. İnsan bu yetenekle şiir yazıp söyleyebilir:

Cihân enfâs-ı müşğînüñle toldı

Saňa Hakdan 'atâdur Bâkıyâ bu (G. 398/10, s. 346)

Şair bu beytinde "Ey Bâkî! cihan senin misk kokulu nefeslerinle doldu. Bu, Cenab-ı Hak'tan sana bir başıştır" diyerek nefeslerden onun okunan şiirlerini kaseder. Kokuların hava ile etrafa yayılması gibi, Bâkî'nin ruhlara hoş gelen şiirleri de bütün dünyaya yayılmıştır. Bâkî bunun Allah vergisi olduğuna işaret eder.⁽⁸⁾

Bâkî, daha sonra görüleceği gibi divanının farklı yerlerinde her zaman kendini diğer şairlerden daha üstün olduğunu düşünür. Aynı zamanda Bâkî bir sürü şair ve bilgine yetişebildiği gibi diğer şairlerin onun yerine bir türlü geçemediklerini söyler. Şair şiiri gibi değerli bir şiir bulamaz, bunun için şiirinin diğer şairlerin şiirlerine benzetilmesini asla kabul etmez.

Şiiri yazma zamanın konusunda da şairin bir görüşü vardır. İşte genel olarak şair ne kadar büyük ve usta olursa olsun istediği vakitte şiir yazıp söyleyemez. Şair bazı vakitlerde rahatlıkla şiir yazabildiği gibi bazı vakitlerde bir beyit bile yazamaz. Klasik Arap edebiyatına dair kaynaklarda şairin her zaman şiiri söylemeyebileceği ve sadece belli saatlerde veya vakitlerde söyleyebileceği dile getirilmektedir. İbnü Kuteybe "*eş-Şi'ir ve ş-şu'âra*" adlı eserinde "Şiir yazmak için belli vakitler vardır, genellikle bu vakitlerde şair şiiri rahatlıkla yazabilir. Bu vakitler şunlardır: sabahtan öğleye kadar, gecenin başında, ilacın içildiği zaman, yalnız olduğu vakitlerdir."demektedir.⁽⁹⁾

Bâkî da divanının birkaç yerinde bu anlayışın içerisinde olup dolaylı bir şekilde şiirleri hangi zamanlarda söylediğine işaret eder. Sultan Selîm'e sunduğu bir kasidesinde, "Senin övgünün gül bahçesinde seher vakti saba rüzgarı (hafif ve hoş esen rüzgar) gibi dolaştım, bu beyitleri hoş sesli bir kuş terennüm etti"⁽¹⁰⁾ diyerek, seher vaktinde dolaştığını ve aynı zamanda güzel sesli bir kuşun bu beyitleri terennüm ettiğini belirtir:

Sabâ gibi güzâr itdüm seher gülzâr-ı medhûnde
Bu ebyâtı terennüm kıldı bir mürğ-i hoş-elhânî (K. 5/26, s.18)

Bu beyitte, saba rüzgarının seher vaktinde dolaştığı gibi şairin seher vaktinde de padişahı överek dolaştığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, doğu cihetinden gelen saba rüzgarı genellikle sabah vaktinde olur. Bu beyitleri söyleyen kuşlar da daha çok sabah vaktinde terennüm eder. Kısacası, şaire göre şiir söyleme veya üretme zamanı sabahtır.

Bâkî bir başka gazelinde ise , "Ey Bâkî! Sevgilinin dudağının hatırına güzel gazeller söyle! Şarp içmenin zamanı, şiirler söylemenin tam mevsimidir"⁽¹¹⁾ demekte ve şarap içildiği vaktinin şiir söylemek için tam zamanı olduğunu belirtir:

Bâkıyâ söyle lebi yâdına rengîn gazeli
Demidür nûş-ı meyûn mevsimidür eş'ârûn (G.276/7, s.270)

Yukarıda belirtildiği gibi, şair istediği zaman şiir yazıp söyleyemez. Ayrıca, sabah olsa bile şair yorgun olduğunda güzel ve etkili bir şiir söylemek mümkün olmayabilir. Şiir yazmak için şair hem rahat olması hem de güzel bir ortamda bulunması gerek. Şair Bâkî buna iyice işaret eder ve aşağıdaki beytinde görüleceği gibi hem zevk ve safa vakti hem de sâz çalma vakti şiir söylemek için uygun bir vakit olduğuna işaret eder:

'Ayš u tana''um vaktidür sâz u terennüm vaktidür
Bâkî tekellüm vaktidür güftâre sa'y it lâ-cerem (G. 318/9, s. 297)

2.1. Şiirlerinin Belli Başlı Özellikleri

Sultânü'ş-Şu'arâ Bâkî de diğer Türk şairleri gibi şiirlerinin özelliklerini gösteren kelimeler ve ifadeler kullanmakta bulunmaktadır. Telif ettiği şiiri için "âb-dâr, tûtî, şekker-rîz, güher-rîz, hüsn-i edâ, latîf, sihr, dür" gibi kavramlar kullanmaktadır. Aşağıda görüleceği gibi şair şiiri için kullandığı kelimeler, ifadeler ve terkiplerle genel olarak şairin şiirinde bulunması gereken özelliklere işaret eder. Şairin divanı tarandıktan sonra söz konusu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

2.1.1. Şiiri âbdârdır

Farsça bir terkip olan âb-dâr kelimesi sözlük manası sulu, ıslak, kaliteli su, parlak, latîf, tâze, güzel, hoş, tarâvetli, halâvetli, revnaklı, hayat verici öz, bereketli bitki, akıcı (mısra, şiir), nükteli, hoş sohbet, zengin fikirlerbilen, nükteli söz söyleyen, su veren hizmetçi gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Şiiri nitelemek için kullanılan âb-dar aynı zamanda klâsik şiirin tenkit terminolojisine âit önemli poetik terimlerden biridir.⁽¹²⁾ Selis ve selâset anlamlarında da kullanılan âbdâr hem orijinal söylenmiş ifadeler hem de âhengi belirten sığata işaret eder.⁽¹³⁾

Divan şairleri şiirlerini nitelemek için yer yer âbdâr sıfatını kullanmışlardır. Mesela Necâfî, Bayezid'e sunduğu kasidesinin bir beytinde“Tîğ, bu âb-dâr gazelimi işiten her şairi tercümana, dile getirir yani söyletmeğe başlar”demekte ve şiiri için“âb-dâr”nitelemesine yer vermektedir:

Gûş eyler ise bu gazel-i âb-dârımı

Her şa'iri getüre gibi tercemâna tîg (K. 11/47, s. 51)

Bâkî de gazellerinin birinde “Eğer bu taze, nükteli şiiri yüreğine su serpmeseydi, Bâkî, sevgilinin ayrılığının hararetiyle yanıp gidecekti”⁽¹⁴⁾ demektedir:

Bâkî yanardı tâb-ı teb-i hecr-i yâr ile

Su sepmeyeydi yüreğine şi'r-i âbdâr (G. 101/5, s. 163)

Şairin şiirini nitelemek için “şi'r-i âbdâr” sıfatını kullandığı görülmektedir. Böylece şairin “âb-dâr şi'ri” kullanımını, taze, nükteli, saflık ve orijinal olduğunu ifade ettiğini söylemek mümkündür.

2.1.2. Şiiri can bağışlar, ruh verir

Bâkî, divanının çeşitli yerlerinde şiirin can bağışlaması, ölümlere hayat vermesi gerektiğini dile getirir. Ona göre Şiirin ölü kalplere hayat vermesi, mana, ses ve ahenk ile olur. Bu özelliklere sahip olan şiirler insana canlılık kazandırır.⁽¹⁵⁾ Şair Sultan Süleyman'a sunduğu kasidesinin bir beytinde “Gönül kuşu, can bağışlayan bu şiiri, seni övme ve iyiliklerini söyleme gülbahçesinde su gibi akıcı bir şekilde okur”⁽¹⁶⁾ demekte ve kendi şiirinin hayat verdiğini açık bir şekilde dile getirmektedir:

Bâg-ı senâ vü gülşen-i medhûnde mürğ-i dil

Bu nazm-ı rûh-bahşı okur su gibi revân (K. 1/27, S.5)

Şair Sultan Murad'a taktim ettiği bir diğer kasidesinde sultan için yazdığı methiyeyi okudukça her köşeden dinlemeye Selman'ın ve Hz. Hassan'ın temiz ruhları geldiğini söyler:

Okudukça na'tuñı her gûşeden gûş itmege

Cân-ı Selmân rûh-ı pâk-i Hazret-i Hassân gelür ((K. 6/20, S.21))

2.1.3. Şiiri herkes tarafından beğenilir, dillerde dolaşır, şöhreti her yeri kapsar

Divan şairleri zaman zaman kendi şiirlerini herkese ulaştırmayı hedefler. Bunun için her şair farklı yöntemleri izleyerek yaşadığı topluma etkili bir şekilde şiirlerini sunmaya çalışır. klasik şairlerin çoğunun şiirlerini yazarken okuyucuyu göz önünde bulundurduklarını söylemek mümkündür. Şairler toplumun uygun zevkine göre şiirlerini yazarlar ve böylece halk şiirleri zevkle dinleyip aralarında beğendikleri şiirleri terennüm ederler. Bâkî, Sultan Murad'a sunduğu bir methiyesinde “şimdi cihan şiirlerimi can kulağı ile dinler, seni meth etsem, bütün insanlar ve cinler bir yere gelir” demekte ve kendi şiirini dinlemek için cihandaki bütün insanlar ve cinlerin geldiğini vurgulamaktadır:

Şimdi gûş-ı cân ile diñler cihân eş’ârımı
Medhûñ itsem bir yire mecmû’-ı ins ü cân gelür ((K. 6/19, S.21))

Bâkî'nin şiiri herkesi etkilediği için kısa bir sürede dünyayı kaplamıştır. Onun şiirinden etkilenen insanlar dünyanın farklı bölgelerinde şiirini söylemişler:

Şi’r-i Bâkî seb’a-i iklîme oldukça revân
Okınursa yiridür bu nazm-ı garrâ semt semt (G. 23/6, s. 115)

Konuyla ilgili burada Necâtî'nin başka bir beytini zikretmekte fayda vardır:

Unuduldı dükeli şâirüñ eş’ârı kamu
Şimdi ellerde ve dillerde Necâtî gazeli (G. 636/5, s. 547)

Necatî bu beytinde halkın diğer şairlerin şiirlerini unuttuğunu ve artık ellerde ve dillerde olan kendi gazellerinin etkili olduğunu dile getirmektedir.

2.1.4. Şiiri eşsiz ve benzersizdir

Divan şairleri genellikle kendi şiirlerini övüp yüceltirler. Her şair kendi şiirinin diğer şairlerinkinden daha etkili olduğunu ve aynı zamanda bu cihanda onun gibi hiç bir müşabihi olmadığını iddia ederler. Şair de burada kendi şiirinin bir eşi veya benzeri bulunmadığını dile getirir:

Şi’r-i Bâkîye nazîr olmaz hiç
Fenn-i aşk içre olupdur üstâd (G. 44/6, s.127)

2.1.5. Şiiri insanların tabiatlarına uygundur

Şiir insanların zevklerine uygun olmalı, kalplerine yerleşmelidir. Onda nefret ettiren herhangi bir özellik bulunmamalıdır. Bâkî aşağıdaki beytinde padişahın şiirlerinin toplandığı divana benzetilen gülün bu dünya halkının tabiatına uygun düştüğünü söyler:

Makbûl-i tab'-ı halk-ı cihân oldı nitekim
Dîvân-ı nazm-ı Husrev-i sâhib-kemâl gül (G. 308/5, s. 290)

Görüldüğü gibi, herkes tarafından beğenilen ve sevilen gül ile şiir arasında bir benzerlik kurulmuştur. Nasıl gül insanların tabiatlarına uygun düşerse şiir de herkesin zevkine ve yaratılışına uygun olmalıdır. Bilindiği gibi insanların tabiatına uygun düşen şiir kesinlikle herkes tarafından okunur.

2.1.6. Şiiri âşıklar için bir eğlencedir

Herkese şiirini ulaştırmayı hedefleyen şair, âşıkları göz önünde bulundurarak kendi şiirini, nüktelerini onlara da ulaştırmayı amaçlamaktadır. Şairin yazdığı şiir âşıklar için neşelidir, onları eğlendirir ve içlerine ferahlık verir. Şair aşağıdaki beytinde âşıkların nükteleri ile dolu kendi şiirinin gibi bir eğlence bulamadıklarını dile getirmektedir:⁽¹⁷⁾

Nükte-i mihr ü mahabbetdür ser-â-ser Bâkîyâ
Bulmaya 'aşk ehli bir eğlence eş'ârûñ gibi (G. 485/7, s. 401)

2.1.7. Şiiri mucizdir

Âciz bırakmak, acze düşürmek⁽¹⁸⁾ anlamlarına gelen muciz, aslında dini güçlendirmek için Allah tarafından peygamberlere verilen olağanüstü hâller demektir.⁽¹⁹⁾ Divân edebiyatındaki muciz ise benzerini yapmak veya taklit etmek isteyen herkesi acze düşüren, âciz bırakan, kimsenin yapamayacağı şekilde olan şiir veya söz demektir. Bâkî divan şairlerinin çoğu gibi şiirinin muciz olduğunu iddia eder. Şaire göre sihirbazlar onun şiiri gibi söylemeye başlasalar onları acze düşürür ve âciz bırakır. Onlar kendi nazmı gibi asla yazamazlar:

Hak budur Bâkî nazîr olmaz bu mu'ciz nazmuña
Şi're âgâz itseler şimden girü sehârlar (G. 85/7, s.153)

Yazdıklarını mucize olarak gören şairin şiiri için böyle söylemesinin amacı şiirinin şuur dışı olduğunu vurgulamaktır. Konuyla ilgili Bağdatlı Rûhî'nin beytini zikretmekte fayda vardır. Söz konusu şair kendini Hz. Musa'ya benzeterek şiirlerini mucize olarak ifade etmektedir:

Bu muciz nazmla Rûhî ben ol Mûsâ-ı vaktem kim
Derûnum vâdi-i Eymen'dür anda nârdur dâğum⁽²⁰⁾

2.1.8. Şiiri rengîndir.

Parlak, renkli, güzel, hoş, latif anlamlarına gelen rengîn divan edebiyatında sık sık kullanılmıştır. Şair Bâkî de divanının çeşitli yerlerinde kendi şiirinin rengin olduğunu vurgulamaktadır:

Ârız u ruhsârûnı vasf itse Bâkî her kaçan
Şi'ri ey gül-çihre anuñ böyle rengînter düşer (G. 119/5, s. 175)

Şair bu beytinde "Ey gül çehreli! Bâkî senin yanağını her ne zaman anlatacak övse, şiiri böyle daha renkli düşer"⁽²¹⁾ diyerek şiirinin rengin olduğuna işaret eder.

2.1.9. Şiiri hikmetli, ibretli ve ilaçtır

Şairin şiiri anlamsız veya boş değildir. sözlerinin her harfinde hem hikmet hem de ibret vardır. Hatta yazdığı şiirler deli ve hasta olanlar için bir ilaçtır. Şair aşağıdaki tahmis-i gazelinde kendi şiirinin hem özlü, manalı, hikmetli ve ibretli hem de hastalara önemli bir derman olduğunu belirtir:

Murâduñ sözlerinüñ gösterür her harfi bir hikmet
Ne hikmet belki 'ibretdür devâdur cümle bîmâre (Mus 7/ V, s. 97)

2.2. Şiirleriyle İlgili Belli Başlı Teşbihler:

Bilindiği gibi anlatımı kuvvetlendiren teşbih sanatı divan edebiyatında en çok kullanılan sanattır. Sözü daha tesirli hâle getirmek isteyen şairler genellikle söylemek istedikleri anlamları ve düşünceleri teşbihle gösterirler. Şiirler ile ilgili görüşleri ve düşüncelerini açıklayan divan şairleri çoğu yerde benzetme sanatına başvururlar.⁽²²⁾ Bâkî de şiirlerinde bu sanatı sıkça kullanır ve şiirlerini birçok unsura benzetir.

2.2.1. Şiiri- Âb (âb-ı hayat, âb-ı zülal), akarsu

Su anlamında kullanılan âb kelimesi, İslâm-Türk edebî ürünlerinde "aynû'l-hayât, nehrü'l-hayât, âb-ı câvidânî, âb-ı zindegî, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, bengi su, dirilik suyu, bazen da Hızır ve İskender'e atfen âb-ı Hızır veya âb-ı İskender" vb. farklı adlarla anılmıştır.⁽²³⁾ Türk edebiyatında birçok yerde edep, terbiye, lutuf, ihsan, adalet, ilim, irfan, eser bırakma gibi hususlarla hayat kaynağı, ölümsüzlük arasında çeşitli ilgiler kurulmuştur.⁽²⁴⁾

Âb, şiirlerinin değerini belirtmek ve aynı zamanda latîf, şeffaf, saf, akıcı, tatlı olarak göstermek isteyen şairler için önemli bir teşbih unsuru olmuştur.⁽²⁵⁾

Bir beytinde gönlünü belâgat çeşmesi, kalemi de onun musluğu olarak gösteren Bâkî Şiiri âb-ı zülâle benzeterek onun akıcı ve selis olduğunu belirtmiştir:

Dil çeşme-i belâgat aña lûledür kalem
Âb-ı zülâli şi'r-i selâset-şi'ârdur (G. 90/6, s. 156)

Şair yine başka bir gazelinde, kendi şiirinin tamamen bir akarsu olduğunu vurgulamaktadır:

N'ola meyl itseler eş'âruna erbâb-ı safâ
Bâkıyâ şi'r degüldür bu bir akar sudur (G. 46/6, s. 128)

2.2.2. Şiiri- Zer-i hâlis, cevher, güher, dür, lü'lü

Zer-i hâlis, cevher, güher, dür, lü'lü gibi madenlerin renkleri, ağırlıkları, sertlikleri, görünüşleri, az bulunmaları vs. Vasıfları dolayısıyla kıymetlidir.⁽²⁶⁾ Bu yüzden Bâkî diğer divan şairleri gibi şiirlerini kıymet bakımından saf altın, cevher, dür gibi değerli madenlere teşbih eder.

Şair aşağıdaki beytinde, "Ey Bâkî! Senin şiirlerinin saf altın gibi gittikçe güzelleşmektedir. Galiba, elindeki kalem kibrît-i ahmerdir"⁽²⁷⁾ diyerek şiirlerinin hem değerli olduğuna hem de onları zer-i altına benzetmek suretiyle onun gibi şiirlerin az bulunduğu işaret eder:

Zer-i hâlis gibi rengîn olup gitmekde eş'ârûñ
Elüñde hâme ey Bâkî meger kibrît-i ahmerdür (G.50/5, s. 131)

Şair aşağıdaki beytinde ise, defterdeki satırları dalgalara benzeterek kendi şiirini dür olduğunu belirtir:

Kenâr-ı bahr-ı nazma yine dürler dizmiş ey Bâkî
Sütûr-ı defter-ı şi'rûñ meger emvâc-ı deryâdur (G. 52/5, s. 132)

2.2.3. Şiiri- Deniz, bahirdir

Arapça bir kelime olan bahir (bahr) deniz anlamına gelmektedir Divan edebiyatında bahr, bihâr, kulzüm, ummân, deryâ, yemm, muhît gibi deniz anlamına gelen kelimeler çok kullanılmıştır. Büyüklük, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi manalar ifade eden deniz, insanlara sınırsız yararlar sağlamaktadır. Divan şairler bahr kelimesini çeşitli anlamları ifade için kullanmışlar.⁽²⁸⁾ Onlar genellikle kendi şiirlerinin çokluğunu göstermek için

denize benzetirler. Onlara göre şairin şiiri deniz gibi tükenmez ve bitmez. Her zaman insanlara kendi şiir deryasından şiirler söyler, sultanlar, devlet adamları için kasideler, sevgileri için gazeller yazarlar. Aşağıdaki beyitte görüleceği gibi, Bâkî “Şiirler denizinin satır dalgalarını vurduğu yeter, şimdi dua incilerini kenarın süsü etme zamanıdır”⁽²⁹⁾ demektedir ve şiiri denize, satır dalgalarına, paşa için edilen duaları da denizin içindeki incilere benzetmektedir:

Bahr-i eş'âr yiter urdı sûtûr emvâcın
Demidür k'ide du'â dürlerini zîb-i kenâr (K. 18/52, s.43)

Beyitte ilgimizi çeken şiirleri denize benzetmektir. Şair burada artık şiiri söylemeye sadece (padişah) için dua etmek istemiştir. Kimse şairin şiirinin bittiğini düşünmesin diye Bâkî şiirini denize benzetme yolunu tercih etmiştir. Yine şair başka bir beytinde şiirinin çokluğunu göstermek için hem deniz hem bahir bir arada kullanmıştır:

Ne deryâdur bu şi'rûñ bahri yâ Rab
Ki andan kâ'inât olmuş güher-çîn (K. 4/12, s. 15)

Şair yukarıdaki beytinde, "Ya Rab! Bu şiir öyle bir deniz oldu ki kainat ondan inci toplamaya başlamış" diyerek şiirini açık bir şekilde denize benzetmiştir.

2.2.4. Şiiri- Ülke, taht

Bâkî, divan şiirinde genellikle sözü bir ülkeye benzeterek, kendisini o ülkenin sultânı ve hâkimi olarak gösterir. Hükümdarın ülkenin sahibi, hâkimi ve en güçlüsü olduğu gibi şair de sözün hâkimi ve sultanıdır.⁽³⁰⁾ Aşağıdaki beytinde şair söz ülkesini ele geçirdiğini ve artık nazım tahtına bir hükümdar gibi oturduğunu dile getirmektedir.⁽³¹⁾

Bâkî musahhar oldu baña kişver-i suhan
Geçdüm serîr-i nazma bu gün husrevâne ben (G.357/6, s. 321)

Şair yukarıdaki beytinde, "Ey Bâkî, söz ülkesi bana boyun eğdi, hizmetime girdi; bugün ben şiir ülkesinin sultanı gibi şiir tahtına geçtim, oturdum."⁽³²⁾ diyerek söz ülkesinin kendisinde olduğuna işaret etmektedir.

2.2.5. Şiiri- Ölçülü ve düzgün kad (kadd)

Bilindiği üzere boy anlamına gelen kad divan edebiyatında kadd-i bülend, kadd-i mevzûn, kadd ü kâmet, servkad vs. terkipler ile kullanılır. Aşağıdaki beyitte " Ölçülü biçili düzgün boyu yüksek şiirimizin örneğidir, nazik beli orada bir ince hayalidir"⁽³³⁾ diyen büyük şair Bâkî'nin kendi

şiiirinin mevzun ve ölçülü olduğunu göstermek için şiiirini mevzûn boya benzettiği görülmektedir:

Mevzûn kaddi şî'r-i bülendüm misâlidür
Nâzûk miyânı anda bir ince hayâldür (G. 100/4, s162)

"Beyitte yer verilen "mevzûn" kelimesiyle, poetik bir unsur olarak, biryandan düzgünlük, ölçülülük, oranlılık veya tenâsûbe; bir yandan da şiiirin âhengini sağlayan vezne, ölçüye; hatta başta beyit yapısı olmak üzere bütünüyle şiiirin biçim yönüne işaret edilmektedir".⁽³⁴⁾

2.2.6. Şiiri-Taze meyve

Şair Bâkî, kendi gazelini taze ve yeni olduğunu göstermek için onu taze meyveye benzetmiştir. Şair aşağıdaki beyitte, taze parlak bir gazelin bilginlere göre marifet fidanından koparılmış taze bir meyve olduğunu belirtmiştir:

Bâkî nihâl-i ma'rifetün mîve-i teri
'Ârif katında bir gazel-i âbdârdur (G. 152/7, s. 196)

Beyitte hüner, sanat, ustalık anlamında kullanılan marifet bir fidana teşbih edilmiştir. Onun meyvesi ise taze bir gazeldir. Şair burada gazelinin yeni olduğunu, yeni bir üslub, yeni hayal ve mazmunlar getirdiğini söylemek istemiştir.⁽³⁵⁾

2.3. Şiirlerinin Belli Başlı Konuları

Bâkî'nin, divânında en çok gazel nazım şekline yer verirken, konu olarak ise daha çok aşk konusunu işlediği görülmektedir. Aşk yanında bahar, dünya, ahiret, Allah'ı zikri, tabiat, rakîp, meclis, şarap gibi farklı konular da vardır. Ayrıca, padişahlar, kahramanlar ve devlet adamları konu edilir. Şair, divanında saydığımız bu konuları bizzat işlerken birkaç beytinde bazı konuları belirtir.

2.3.1. Allah'ın vahdetine ulaşmak

Şair bir gazelinde aşk sözlerinin amacı Allah'a inanarak ona ulaşma sırrı olduğunu belirtir:

Kelâm-ı 'aşk ey Bâkî ser-â-ser sırr-ı vahdetdür
Murâdı cümleñüñ birdür bütün dünyâyı söyletseñ (G. 264/7, s. 263)

Şair, bu beyitte "Ey Bâkî! Aşk sözü baştan başa vahdet sırrıdır. Bütün dünyayı söyletseñ, cümleñin muradı birdir"⁽³⁶⁾ diyerek, aşktan Allah'a ulaşma

istediğini dile getirir. Bu beyitten hareketle şairin divanındaki aşk ile ilgili sözleri vahdet sırrına ulaşmak için yazdığını söylemek mümkündür.

2.3.2. Sevgilinin güzelliğinin ve güzellik unsurlarının vasedilmesi

Bilindiği gibi, klasik Türk edebiyatının merkezinde sevgili yer alır. bu sebeple, sevgiliden bahsetmeyen bir şiir veya şair olabileceğini düşünmek kesinlikle mümkün değildir. Sevgili, şairler için sadece bir şiir konusu değil, aynı zamanda da yazılma sebebi önemli bir ilham kaynağıdır.⁽³⁷⁾ Şairler genellikle divanlarında ilham kaynağı olan sevgiliden ve sevgilinin özelliklerinden bahsederler. Bu bağlamda, Bâkî de sevgilisinin saçına bir ilham kaynağı olduğu için sevgilisinin saçından hayli bahseder:

Saçı kelâmın o deñlü uzatdun ey Bâkî
İki sahîfe yiri başka bir kitâb itdün (G. 259/3, s. 260)

Şair bu beyitte " Ey Bâkî, sevgilinin saçının sözünü o kadar uzattın ki iki sayfalık yeri ayrı bir kitap haline getirdin"⁽³⁸⁾ der ve sevgilinin saçına ile ilgili fazla bahsettiğine işaret eder.

Bâkî, saf saf diye bilinen ünlü başka bir gazelinde "kalem senin boyunun vasfını anlatmak için bayrak gibi nazla yürümeye başlasa, defter ve divan satır askerlerini saf saf çeker." demektedir ve sevgilisinin güzel boyunu anlatmaya başlarsa, defter ve divanların dolacağını belirtir:⁽³⁹⁾

Vasf-ı kaddünle hırâm itse ‘alem gibi kalem
Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf (G. 229/7, s. 241)

Görüldüğü gibi, şair sevgilinin gerek boyu gerek saçına şaire bir ilham kaynağı olduğundan dolayı defterler, kitaplar ve divanlar dolana kadar şiir söyleyip yazabilir. Sonuçta şair âşıktır, sevgilisini gördükçe şiir söyler ve sevgilisinin özellikleriyle terennüm eder.

2.3.3. Kıskananlara eziyet vermek

Şairin bir beytine göre gazel söylemenin sebebi hâsidlere eziyet vermek, onları kıskandırmaktır:

Va’llâhi gazel söylemeden çokdan usanduk
Maksûd hemân hâside bir pâre ezâdur (G. 106/6, s. 167)

Şair bu beyitte, "Allah'a yemin olsun, gazel söylemekten usanalı çöl oldu. Ancak bu gazeli söylemekten maksudumuz, bizi kıskananlara bir parça eza vermekten ibarettir"⁽⁴⁰⁾ demekte ve şiir söylemekten maksuduna açıkça işaret etmektedir.

2.4.Şairliğinin Belli Başlı Vasıfları

2.4.1. Temiz ve olgun tab'

Lügatta, yaratılış, âdet, insanın yaratılış özelliği, tabiatı, genel yaratılış, mîzâc ve karakteri gibi farklı anlamlara gelen tab' kelimesi,⁽⁴¹⁾ poetik olarak veya şiir ve edebiyat alanında ise bir şairin yaratılış hali, özellikleri, şairlik cevheri, yeteneği vb. anlamlarına gelmektedir.⁽⁴²⁾

Hemen hemen bütün klasik şairler, güzel ve değerli şiirler söyleyebilmenin doğuştan gelen bir yetenek özelliği bulunması gerektiğini ifade ederken, bu yetenek özelliğinin okumakla olmadığını, Allah'ın lütfu ve ihsanıyla geldiğini vurgularlar. Klasik edebiyat kaynaklarında ve özellikle de tezkirelerde şairlerin doğuştan sahip oldukları şiir yeteneği üzerinde hayli durulmuş ve bunu ifade etmek için tab', tabiat, selika, kâbiliyet, kuvvet, kudret, iktidâr, kâdir vb. bir çok kelime ve terim verilmiştir.⁽⁴³⁾

Hakikaten klasik Türk edebiyatında genel olarak şairler şairlik yaratılışı, yeteneği, kabiliyeti ve istidadını göstermek için daha çok tab' kelimesine yer vermişlerdir. Aynı zamanda şairler kendi şiirlerinin benzersizliğinden söz ederken şiire, söze, anlama ve şaire bakış açılarını göstermek için çoğu zaman tab' terimini tercih etmişlerdir. Şairliği ve şiirliğini ifade için tab' kelimesi "tab'-1 belâgat-şiar, tab'-1 bülend, tab'-1 cihân-gîr, tab'-1 dil-firîb, tab'-1 ferah-nâk, tab'-1 feyz âver, tab'-1 hayâl-engîz, tab'-1 hüner-perver ve tab'-1 mu'ciz-nûma" gibi çeşitli tavsif ve teşbihler ile kullanmışlar.⁽⁴⁴⁾ Bu bağlamda Bâkî de, divanında bize şiirde kendi yeteneği ve kabiliyetini göstermek için tab' kelimesini çeşitli şekillerde kullanmıştır. Mesela aşağıdaki beytinde, temiz yaratılış ve saf kalbe sahip olduğunu belirtmiştir:

Pâkîze-tab' u sâf-dil ü pâk-meşrebüz
Hüsnüñ güline düşse n'ola jâleveş gönül (G. 304/2, s. 2)

Bir başka beytinde de kendi yaratılışının olgunluk ve fazilete irdiğini söyler:

Kemâle mâ'il oldı tab'-1 Bâkî
Mahabbet halk içinde mâle düşdi (G. 527/7, s. 427)

2.4.2. Rengîn-edâ

Tarz, üslûp, davranış veya anlatış biçimi anlamlarına gelen eda⁽⁴⁵⁾ şairleri ayıran özelliklerden biridir . Eda şaire ait has olan belli bir yöntem veya tarzdır. Genellikle klasik şairler kendi anlatım tarzlarına önem verirler ve şiirlerini överek üsluplarını benzersiz olduğunu iddia ederler. Bu bağlamda Bâkî de diğer şairlerin olduğu gibi bu geleneğe uyar ve kendi anlatım tarzını över:

Bâkî-sıfat ne bülbül-i rengîn-edâ gele

Ne ola tal'atun gibi ferhunde gülsitân(k. 1/37, s. 6)

Beyitte "Ne Bâkî gibi hoş ifadeli bülbül gelir, ne de güzelliğin uğurlu bir gülbahçesi olur"⁽⁴⁶⁾ diyen şair kendi üslubu gibi olmadığını söyler. Beyitte renkli anlamına gelen rengîn kelimesi, şairin bir üslup değil farklı üslupları kullandığına işaret eder. Şair okuyucu zevk alsın diye divanında farklı anlatım biçimlerini kullanır. Nitekim beyitte rengin kelimesinin yerinde kullanıldığı düşünülmektedir. Bir başka beytinde de renkli bir ifadeye sahip olduğunu vurgulamaktadır:

Ser-firâz olsak bu devr içre 'aceb mi Bâkîyâ

Biz sürâhîveş bu gün rengin edâya mâliküz (G. 191/7, s. 218)

"Ey Bâkî! Bu devirde benzerlerimizden üstün olduğumuzu söyleyerek şaşılır mı? Bugün biz sürâhî gibi renkli, güzel bir ifadeye sahibiz"⁽⁴⁷⁾ diyen şair ifade ve üslup bakımından diğer şairlerden üstün olduğunu iddia etmektedir.

2.4.3. Belîğ, belağata hakim

Sözlükte "sözün fasih ve açık seçik olması" anlamına gelen belâgat terim olarak, edebiyat kuralları ve edebî sanatlarla ilgili meânî, beyân ve bedîi içine alan ilim dalı anlamına gelmektedir. Belagat, bir sözün hem fasih olması hem de yeri ve zamanında kullanılması gerekmektedir.⁽⁴⁸⁾ Klasik şairler zaman zaman belağate hakim olduklarını belirtmektedirler. Bu alanda Bâkî de Sultan Selim'e sunduğu kasidesinin bir beytinde "Belagat davulumu yedi iklimde hükümdarcasına çaldım, şiir menşuruna (fermanına) bugün Hakânî tuğrasını çektim"⁽⁴⁹⁾ demekte ve belağate hakim olduğunu belirtmektedir:

Belâgat kûsın urdum husrevâne heft kişverde

Suhan menşûrına çekdüm bu gün tuğrâ-yı Hâkânî (K. 5/33, s.19)

Şair başka bir kasidesinde, "Ben belagat meydanında kemend atalı beri mağrur kişilerin başı teslim halkasına geçmiştir"⁽⁵⁰⁾ diyerek, onun belagat meydanında üstünlüğü kabul edildiğine işaret eder:

Ben kemend-endâz-ı meydân-ı belâgat olalı
Halka-i teslîme geçmişdür ser-i gerden-keşân (K. 22/30, s. 58)

2.4.4. Neşeli, zevkli yarıtlı

Temiz bir kabiliyetine sahip olan şair bu defa divanının bazı yerlerinde neşeli ve zevkli bir yaratılışa sahip olduğunu söylemektedir. Bâkî gazellerinin birinde Allah tarafından kendisine verilen neşeli yaratılışının eğlence olarak yeterli olduğunu belirtmektedir:

Safâ-yı hâlet-i tab'uñ yiter eğlence ey Bâkî

Bî-hamdi'llâh ne gam yirsin elüñde sâgar-ı Cem var (G. 63/5, s. 139)

Şair bu beyitte "Ey Bâkî! Sana eğlence olarak, yaratılışının kendine mahsus hal (şairlik)inin zevki, neşesi yeterlidir. Niçin tasalanıyorsun? Allah'a şükürler olsun ki, elinde Cemin kadehi vardır"⁽⁵¹⁾ demektedir.

2.4.5. Safalı kalp

Bâkî bir beytinde "Biz safâlı bir kalbe ve temiz bir yaratılışa sahibiz, sanki içerisinde dünyayı gösteren bir aynamız vardır"⁽⁵²⁾ demektedir ve temiz bir gönle sahip olduğunu vurgulamaktadır:

Biz ki tab'-ı pâk ü kalb-i pür-safâya mâliküz

Gûyiyâ Âyîne-i 'âlem-nümâya mâliküz (G. 191/1, s. 217)

Âyîne-i 'âlem-nümâ, Âyîne-i İskenderî de denilen sihirli bir aynanın ismidir. İskender'in emriyle yapılan bu ayna vasıtasıyla uzaklarda bulunan düşmanlar görülür. Beyitte kalp safâ, saflık, gönül huzuru manalarında tevriyeli olarak kullanılan bu aynaya benzetilir.

2.4.6. Âciz

Bazı klasik şairler şiir yazmakta acziyetini itiraf ederler. Örneğin, divan edebiyatı şairlerinden biri olan Necâtî bir kıtasında, her zaman şiir yazabilmesine rağmen sevgilinin ayva tüylerini lâyıkiyle tavsifte başarılı olmadığını belirtir:

Hattuñ misâlini yazamadum egerçi kim

Âlemde her sözüme ale'r-re's dir kalem (Kt, b. 2, s.14)⁽⁵³⁾

Aynı durumu yaşayan Bâkî de "Belini tarif etmek (övmek) için gayet inceden inceye düşündüm. Bunu ifade için de, ona uygun hiçbir ince hayal

bulamadım" demekte ve sevgilisinin belini vasıf etmekte âciz kaldığına işaret eder:

Dikkat itdüm şol kadar vasf-ı miyânuñ kılmaga
Bulmadum aña münâsib hıç bir nâzük hayâl (G. 293/3, s. 281)

Hakikaten Arap edebiyatında da bazı şairler bazı zamanlarda şiir yazamamaktan şikayet ederler. Emevî döneminde yaşayan Ferazdak şiirde büyük ve üstat olmasına rağmen "Bazen bir dişimi yerinden çıkarmak bir beyti söylemekten daha kolaydır" demekte ve acziyetini açıkça belirtmektedir.⁽⁵⁴⁾

2.4.7. Üstattır:

Üstalık vasfı, şairin kendi dönemindeki yerinin belirlenmesi yönünden gayet önemlidir. Üstat kelimesi şairin ulaştığı en yüksek dereceye işaret eder. Şair Bâkî, divanının farklı yerlerinde kendini her zaman gerek döneminde gerek kendisinden önceki dönemlerde üstat olarak görür. Kimsenin onun gibi olmadığı ve aynı zamanda hiç kimsenin yerine geçemeyeceğini hep söyler. Şair söz sultanıdır, nazım ise onun memleketidir. Bunun için her zaman kendini diğer şairlere üstün bir şair olarak gösterir. Şair aşağıdaki beytinde, güzel ve hoş nükteler söylediği için kendini söz üstadı olduğuna işaret eder:

Tûtî gibi hoş nükteler öğretti dehânuñ
Bâkî gibi üstâd-ı suhan-pervere cânâ (G. 1/ 7 S, 102)

Şairlikte benzersiz bir noktada olduğunu gören şair, şiirlerine nazire de yazılamayacağını düşünmektedir:

Şi'r-i Bâkiye nazîr olmaz hiç
Fenn-i 'aşk içre olupdur üstad⁽⁵⁵⁾

2.5. Şairliğiyle İlgili Belli Başlı Teşbihler:

2.5.1. Şair- Hz. Ali, fâris-i meydân, savaşı, mızrak oynatıcısı

Şair bir beytinde "Ey Bâkî! Nazım alanının Hz. Ali gibi döne döne saldıran bir aslanıyım. Kalemimin ucu Zülfikâr, şairlik yaratılışım da Düldül'dür gibidir"⁽⁵⁶⁾ der ve nazım alanı savaş meydanı olarak gördüğünü belirtir:

Hayder-i Kerrâriyam meydân-ı nazmuñ Bâkiyâ
Nevk-i hâme Zül-fekâr u tab' Düldüldür baña (G. 12/5, S.109)

Beyitte geçen Hz. Alinin lakabı olan Hayder-i Kerrar terkibi döne döne saldıran aslan anlamına gelir. Görüldüğü gibi, Şair, nazmı bir savaş alanına, kendisini Hz. Ali'ye benzetir. Bir de, şairlik yaratılışını, Hz. Ali'nin meşhur atı Düldül'e benzetir.⁽⁵⁷⁾

Şair Sultân Murâdâ sunduğu bir diğer kasidesinde "El kalemin atına bindi. Ey Pâdişah! Sanma Bâkî gibi yarış meydanının birincisi gelir"⁽⁵⁸⁾ demekte kendini bir meydanın farisine benzettiğini dikkat çekmektedir:

El süvâr oldı kümeyt-i hâmeye şimden girü
Sanma Bâkî gibi şâhâ fâris-i meydân gelür (K. 6/18, s.21)

Görüldüğü gibi, şair bu beyitte onun gibi bir meydan farisi gelemediğini dile getirmektedir. Yine Sultan Selîm'e sunduğu bir kasidesinde, kendini bir mızrak oynaticısı olarak görür:

Destüme alsam kalem nazm-ı bedi'ümle benem
Nîze-bâz-ı 'arsa-i mülk-i ma'ânî vü beyân (K. 22/29, s. 58)

Şair bu beyitte "Eğer elime kalem alırsam ben güzel şiirimle, mânâ ve ifâde memleketi meydanlarının mızrak oynaticısı olurum"⁽⁵⁹⁾ der. Aynı kasidesinin farklı beytinde de, "Şiir meydanının pehlivanıym diyen bilgeler, benim önümde zayıf ve dermansız bir iki güçsüz ve kuvvetsizdirler"⁽⁶⁰⁾ diyerek, kendisini belagat meydanında bir pehlevana benzetir:

Pehlevân-ı 'arsa-i nazmem diyen ferzâneler
Bir iki zâr u zebûnumdur za'îf ü nâ-tevân(K. 22/31, s. 58)

2.5.2. Şair- Hz. İsa, Hz. Davud

Klasik şairler, divanlarında zaman zaman kendilerini bir peygambere teşbih ederler. Genellikle şairler şiirleriyle, hem kelimeleri hem de ölü kalpları diriltip canlılık verdikleri için kendilerini daha çok Hz. İsa'ya benzetirler. Bu şekilde şiirlerinin ne kadar etkili olduğunu vurgularlar.⁽⁶¹⁾ Bu bağlamda Bâkî de aşağıdaki beytinde görüleceği gibi din olarak Peygamberimiz Muhammed'e inandığını, nazım aleminde ise kendisini Hz. İsa'ya olarak gördüğünü belirtir:

Bâkiyâ dîn-i Muhammed hak için 'âlemde
Dem-i cân-bahş ile nazm içre bu gün 'İsâyem (G. 315/5, s. 295)

Şairler bazen de kendilerini Hz. Davûd'e benzetirer. Bilindiği gibi, Hz. Davûd'un sesinin güzelliği ile ünlüdür. Kendisine indirilen Zebûr'u okuduğu zaman herkes susup onu dinler. Hatta bazıları onu dinlerken çok etkilendikleri için kendilerinden geçip ruhlarını tamamen teslim ederler.⁽⁶²⁾ Bu alanda Bâkî de kendi şiirinin etkili olduğunu düşündüğü için aşağıdaki gazelinin bir beytinde " Yüksek sesini bu dünyaya Davud gibi sal! Bu gökyüzü kubbesinde ebedi kalan ancak güzel bir sâde imiş"⁽⁶³⁾ der ve Hz. Davud gibi herkese kendi güzel sesini ulaştırmak istediğini belirtir:

Âvâzeyi bu 'âleme Dâvûd gibi sal

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş (G. 218/3, s. 234)

2.5.3. Şair-papağan

Bâkî bazı beyitlerinde kendini tûtî olarak tanıtır. Bilindiği gibi, tûtî Şeker yiyen papağandır, mecaz olarak ise güzel sözler söyleyen kimse demektir. Papağanlar kafes içersinde bulundurulur, buna sebep güzel konuşmalarıdır. Papağanın sözlerinin tatlılığından dolayı kafese hapsedildiğini söyleyen şair bir beytinde, kendisini tûtîye benzeterek onun dert ve hüznün çekmesine sebep de bu sanatı (şiir söylemedeki hüneri) olduğunu dile getirir:⁽⁶⁴⁾

Tûtîyi lezzet-i guftârı giriftâr eyler

Derd ü gam çekmege Bâkîye bu fendür bâ'is (G. 28/5, S. 118)

2.5.4. Şair-Molla Câmi

"Cihânı nazmımın kadehi, Bâkînin şiiri gibi devreyler. Bu mecliste şimdi biz de zamanın Câmi'siyiz ey sevgili"⁽⁶⁵⁾ diyen Bâkî bir beytinde, kendisini İran'ın meşhur şairi Molla Câmi'ye benzetir:

Cihânı câm-ı nazmum şi'r-i Bâkî gibi devr eyler

Bu bezmün şimdi biz de Câmi-i devrânıyuz cânâ (G. 13/5, s. 109)

Beyitte, şair söz meclisinin Câmi'si olduğu, XV. asırda İran'ın meşhur şairi Molla Câmi ne ise, şair de XVI. asırda aynı şekil olduğu ve artık onun sözünün geçerli olduğuna işaret eder. Şairin şiiri elden ele dolaşan kadeh gibi her yerde dolaşır ve artık her yerde okunur, bunun için şair dönemin Câmi'si olduğunu söyler.⁽⁶⁶⁾

2.5.5. Şair- sâhir

Klasik şairler şiirleriyle insanların üzerine bıraktıkları etkileri sebebiyle genellikle kendilerini büyücülere benzetirler. Nasıl sahirlere sihirleriyle insanları etkilerse şairler de güzel sözleriyle dinleyenleri etkilerler. Bu bağlamda, Bâkî de bu geleneğe uyarak kendisini sahire benzetir. Mesela, bir kıt'asında, "Bâkî! Gönüller, senin sihirbaz huylu yaratılışına yönelirler, galiba, senin gönül alan şiirinin şekeri büyüdür"⁽⁶⁷⁾ der ve sihirbaz yaratılışına sahip olduğunu belirtir:

Tab'-ı sâhir-pîşene Bâkî gönüller meyl ider
Şekker-i şî'r-i dil-âvîzüñ meger efsûnludur (Kıt. 8/ 1, s. 443)

2.6.Şairi Yazdıran, Teşvik Eden Etkenler

Birçok divanda hem şairleri söylemeye ya da yazmaya isteklendiren, hem de şairlik yönlerinin gelişmesini temin eden pek çok müessirden bahsedilmiştir. Büyük şair Bâkî de, divanında bu etkenlerden söz etmiştir

2.6.1. Arzı hâl

Bâkî'nin gazel yazma sebeplerinden biri, sevgiliye hâlini anlatma arzusudur. Aşağıdaki beytinde, gazel söyleme bahanesiyle sevgiliye hasbihâlini incelikle arz ettiğini belirtir:⁽⁶⁸⁾

Geh şî'r ü geh gazel diyü dildâra Bâkîyâ

'Arz iderüz nezâket ile hasb-i hâlümüz (G. 207/5, s. 227)

Burada buna benzeyen bir örnek olan Rûhî'nin beytini hatırlamak yerindedir:

'Arz iderüz gazeller ile yâre hâlimüz

Biz Rûhiyâ zârîflerüz nüktedânlaruz (G. 487/5, s. 630)

Bu beyitte, şair sevgilisine halini arz etmek için gazel yazdığını söyler.⁽⁶⁹⁾

2.6.2. Padişahı övmek

Padişahlar ve devlet adamları şairlere ihsan ettikleri için şairler karşılık olarak onları devamlı överler. Bâkî Ali Paşa'ya sunduğu kasidesinin bir beytinde "Gönül seni övme ve iyiliklerini söyleme çimenliğini dolaşırken birdenbire bu yugun şiir hatıra geldi"⁽⁷⁰⁾ demekte ve Ali Paşa'yı övdüğünden dolayı bu kasidenin fikrine geldiğini belirtmektedir:

Geşt iderken çemen-i medh ü senâñî hâtır
Lâyih oldı dile nâ-gâh bu şi'r-i hemvâr (K. 18/41, s.42)

Bâkî Sultan Selîm'e sunduğu diğer bir kasidesinde, gönül belagat ilminde yaşlı olabileceğini, ama onu övme mektebinin bilgisiz bir çocuğunun bile olmadığını söyler:

Egerçi pîr-i dâñâdur göñül fenn-i belâgatda
Velî olmaz debistân-ı senâñuñ tıfl-ı nâ-dânı (K. 5/33, s.19)

Şairin padişaha övmeye kalktığına belagat ilminde bilgili olduğuna işaret ettiği görülmektedir. Şair Sultan Murad'a sunduğu bir diğer kasidesinde, "(Her ne kadar hatıra hadsiz hesapsız mana gelirse de senin nihayetsiz lütfuna layık ifade mümkün değildir"⁽⁷¹⁾ der ve padişahın lütfu ve ihsanına karşılık olarak şiirleri söylemeyi yetişemediğine işaret eder:

Bî-nihâyet lutfuña lâyıık edâ mümkün degül
Gerçi ma'nâ hâtıra bî-hadd ü bî-pâyân gelür (K. 6/21, s.21)

Bunu benzeyen örnek olarak Necâtî'nin beytini hatırlamakta fayda vardır:

Açdı dil medhüñ ile genc-i ma'ânî kapısı
Rûşen oldu bu ki söyledür imiş issini mâl (k. 16/39, s. 66)

Necâtî bu beytinde, kalbinin manalar hazinesinin açmasına, padişahı övmesi sebep olduğunu dile getirir.⁽⁷²⁾

2.6.3. Sevgiliyi vafsetmek

Bâkî, saf saf diye bilinen ünlü gazelinde "Kalem senin boyunun vafsinı anlatmak için bayrak gibi nazla yürümeye başlasa, defter ve divan satır askerlerini saf saf çeker." demekte ve sevgilisinin güzel boyunu anlatmaya başlarsa, defter ve divanların dolacağını belirtir.⁽⁷³⁾

Vasf-ı kaddüñle hırâm itse ‘alem gibi kalem
Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf (G. 229/7, s. 241)

Görüldüğü gibi, sevgilinin boyu şaire bir ilham kaynağı olduğundan dolayı defterler ve divanlar dolana kadar şiir söyleyip yazabilir.

2.7.Şairin Şikayet Ettiği Hususlar, Unsurlar:

Klasik Türk kaynaklarında ve özellikle de divanlarda şairler değerlerinin bilinmediğinden, zamandan, dünyadan, sevgiliden, toplumdan şikayet ederler. Bu bağlamda Bâkî de diğer klasik divan şairleri gibi divanında bazı unsurlardan şikayet ettiğini açıkça dile getirir. Bu unsurlar şunlardır:

2.7.1. Şairin kendi şiirinden dert, alçak insanların zulmü ve zamanın sıkıntısından başka bir şey kazanmamasından şikayet

Büyük şair Bâkî devlet adamları tarafından ikram edildiği için o karşılık olarak onları hep över ve çeşitli kasideler sunar. Ancak şair bir beytinde "Ey Bâkî, bu dünya pazarında şir sermayesi ile kazandığımız, sadece aşağılık kişilerin zulmü ve günlerin getirdiği sıkıntıdır"⁽⁷⁴⁾ der ve şiirden kıskanan alçak insanların zulmü ve zamanın sıkıntısından başka bir şey kazanmadığını belirtir:

Bâkî metâ’-ı nazm ile bâzâr-ı dehrde
Cevr-i li’âm u mihnet-i eyyâm sûdumuz (G. 193/5, s.219)

Şair yine diğer başka bir gazelinde hayatında çektiği dert ve gamın sebebi onun güzel sözleridir. Şair kendi sözlerinden gam ve dert hariç başka bir şey kazanmamasından şikayet eder:

Kafes-i gamda yatur tûti-i tab’-ı Bâkî
Çekdüği kahra anuñ lutf-ı suhandur bâ’is(G. 26 /5, s.117)

2.7.2. Zahitlerden şikayet

Şair bir gazelinde, "Zahit, Bâkînin şiirini dinlemezse şaşılır mı? Söz (şiir) elmadır. Cahil elmasın değerini ne bilir?"⁽⁷⁵⁾ diyerek, zahidin hem değerli hem de az bulunan gevher gibi şiirinin değerini anlamamasından şikayet ettiğini belirtir:

Şi’r-i Bâkîye kulak tutmasa zâhid ne ‘aceb
Söz güherdür ne bilür kadrini nâ-dân güherüñ (G. 277/7, s. 271)

2.7.3. Aşkî konu edinmekten şikayet

Yanup yakılmag ister kimse yok yanuñca ey Bâkî
Hadîs-i ‘aşk-ı ‘âlem-sûz-ı yâri ya ne söylersin (G. 361/5, s. 324)

Şair bu beyitte, "Ey Bâkî, seninle beraber yanıp yakılmak isteyen kimse yoktur. Öyleyse, sevgilinin dünyayı yakan aşkının sözünü niçin söylüyorsun?" diyerek hiç kimsenin onun gerek aşkı gerek aşkına dair sözleriyle ilgilendirmediklerinden şikayet eder. Kalbi aşktan yanan ve sürekli aşkı ile ilgili şiirler söyleyen şair insanların onun aşkıyla ilgilenmediklerinden şikayet eder ve artık aşkı ile ilgili şiirleri söylemenin bir anlamı olmadığına işaret eder.

2.8.Şairin Diğer Şairler Hakkındaki Görüş ve Değerlendirmeleri:

Klasik Türk şairleri genellikle divanlarında hem kendilerini hem de şairlik yönlerini tarif ederler. Aynı zamanda gerek dönemlerinde gerek kendilerinden önceki dönemlerde üstat olarak tanınmış şairler örnek olarak alıp onlar gibi hatta bazen onlardan daha üstün yazabildiklerini söylerler.⁽⁷⁶⁾ Bu bağlamda Bâkî, divanının farklı yerlerinde her zaman kendini diğer şairlerden daha üstün olduğunu düşünür. Aynı zamanda Bâkî bir sürü şair ve bilgine yetiştiği gibi diğer şairlerin onun yerine bir türlü geçemediklerini iddia eder:

Bu ‘arsada Bâkî nice üstâda yitişdi
‘Â-lemde bu gün aña bir üstâd yitişmez (G. 201/5, s. 224)

Şair şiiri gibi değerli bir şiir görmez, bunun için şiirinin diğer şairlerin şiirlerine benzetilmesini kabul etmez. Mehmed Çelebi'ye sunduğu bir kasidesinde " Bâkînin şiirini, başkalarının manzumelerinin ile mukayese etme! Sümbül her kuru ota benzer olur mu?"⁽⁷⁷⁾ diyerek, şiirinin sümbüle benzediğini belirtir:

Nazm-ı eşhâsa kıyâs eyleme Bâkî şi'rin
Ola mı her giyeh-i huşke ber-â-ber sünbül(K. 24/43, s. 66)

Şair diğer şairlere meydan okur ve onlardan daha üstün şiir söylebilmeye emindir. Bâkî, Ali Paşa'ya sunduğu bir kasidesinde, "Eğer iddia için binlerce

hoş nağmeli bülbül gelse, (Bâkî) seni övme bahçesinde yalnız başına hepsine galip gelir⁽⁷⁸⁾ der ve diğer şairleri yenebileceğine işaret eder:

Bâg-ı medhünde olur cümleye gâlib tenhâ
Bahs için gelse eger bülbül-i hoş-nagme hezâr(K. 18/49, s. 43)

Şair aynı kasidesinin bir başka beytinde, "Başkalarının şiiri pişmiştir (olgundur), ama pişmiş soğan gibidir, eğer bu şiirler (Bâkînin şiirleri) ham ise de, ham anbere benzer" demektedir ve diğer şairlerin şiirlerinin pişmiş soğana benzediğini açıklamaktadır:

Puhtedür gayrılar eş'ârı velî puhte piyaz
Hâm 'anberdür eger hâm ise de bu eş'âr (K. 18/50, s. 43)

Görüldüğü gibi, Bâkî bu beyitte, başkalarının şiirini pişmiş soğana benzetirken kendi şiirlerini ise ham (halis) anbere benzetir. Bilindiği gibi, anberin kokusu gayet güzeldir, ama pişmiş soğanın kokusu insana hoş gelmez.⁽⁷⁹⁾

Şair divanında Molla Câmî gibi bazı İran şairlerini veya Sa'dî'nin Gülistân adlı eseri gibi ünlü eserleri zikreder. " Cihânı nazmımın kadehi, Bâkînin şiiri gibi devreyler. Bu mecliste şimdi biz de zamanın Câmî'siyiz ey sevgili"⁽⁸⁰⁾ diyen Bâkî bir beytinde, XV. asırda İran'ın meşhur şairi Molla Câmî ne ise, şair de XVI, asırda aynı şekil olduğu ve artık onun sözünün geçerli olduğuna işaret eder:

Cihânı câm-ı nazmum şi'r-i Bâkî gibi devr eyler
Bu bezmün şimdi biz de Câmî-i devrânıyuz cânâ (G. 13/5, s. 109)

Şair bir başka gazelinde, "Sevgilinin dudağının üstündeki tüyleriyle kaşları, Gülistan'ın bir rübâ'isi gibidir"⁽⁸¹⁾ demektedir:

Hatt-ı la'liyle kaşı cânânuñ
Bir rubâ'isidür Gülistânuñ (G. 249/1 s. 254)

Şair dudağın üstündeki tüyler ve kaşlar divan şiirindeki nazım şekillerinden "rübâ'î"ye benzetir. Şair sevgilisinin dudağının üstündeki tüyleriyle kaşları her hangi bir rübâ'îye benzemeyip sadece Şirazlı Sa'dî'nin Gülistan adlı eserinin bir rübâ'isine benzertmeyi tercih eder. Şair Gülistan'ı değerli gördüğü için sevgilisinin dudağının üstündeki tüyleriyle kaşlarını ona teşbih eder.

Bâkî'nin şairlik tabiatının sahip olduğu bütün bu özellikler, hem Arap hem de Fars şairlerini susturmuştur:

Hâmûşluk senden aceb tab'un müselleme tutdı hep
Sıhr-âferînân-ı Arab pâkîze-gûyân-ı Acem (G. 318/10, S. 297).

Önceki yüzyıllarda Arap ve Fars -özellikle de Fars- şairlerinin Türk şairleri arasında tartışılmaz bir itibarı ve üstünlüğü vardı. 16. yüzyılda Bâkî'nin onlardan üstün olduğunu vurgulamış olması, Türk şairlerinin bu dönemde özgüvenlerinin ne kadar artmış olduğunu göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır.⁽⁸²⁾

Sonuç

Bu çalışmada, şairlerin şiire dair fikirlerinin önemli olduğuna inanarak, klasik Türk edebiyatının XVI. yüzyılın önemli şairlerinden Bâkî'nin divan edebiyatı geleneğinin içerisinde şiirde ve şairde bulunması gereken özelliklerin neler olması gerektiği hakkındaki görüşlerini belirttiği tespit edilmiştir. Bunun neticesinde şairin şiir ve şairle ilgili söylediği beyitler anlamsız değil, tam tersine, şairin poetika konusunda fikir sahibi olduğu beyitlerinden anlaşılmaktadır.

Şiiri Allah'ın insana verdiği bir yetenek olarak gören şairin, eleştirmenlerin sürekli tartıştığı önemli bir konu olan şiirin bir yetenek mi yoksa bir beceri mi olduğu konusundaki düşüncelerini dile getirdiği görülürken, şairlerin seher vakti, içme zamanı gibi şiir söyleyebilecekleri zamanlarla ilgili bir başka konuya dikkat çektiği tespit edilmiştir.

Şair, Divan'ının farklı yerlerinde şiirle ilgili benzetmelerden hareketle kendi şiirini değerlendirmiştir. Şair, şiiri için özellikleri söylerken aslında genel olarak şiirin nasıl olması gerektiğini söylemek istediği neticesine varılmıştır. Yine de çalışmamızda, şairlerin aynı derecede olmadığını ve aralarında seviyeler bulunduğunu düşünen Bâkî'nin kendi özelliklerine dair beyitlerden hareketle şairde bulunması gerek vasıfların ne olduğuna ulaşılmıştır.

Son olarak, Bâkî'nin şiir ve şair hakkındaki düşüncelerine dayanarak, XVI. yüzyılın poetikasına dair fikir sahibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzyılda ve sonraki yüzyıllarda yaşayan diğer şairler üzerine yapılacak olan çalışmalar sonucunda, Divan şiirinin genel poetikasının tespit edilebileceği düşünülmüştür.

Dipnotlar

- ¹ Beyânî, *Tezkiretü 'ş-şuara*, Hz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara 2008, s. 30; Hasan Çelebi, *Tezkiretü 'ş-şuara*, Hz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara 2009, s. 163-164; İskender Pala, *Bâkî*, Yimaş Yayınları, İstanbul, 1998s. 11; Haluk İpekten, *Bâkî-Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ yayınları*, Ankara, s.19; Faruk K. Timurtaş, *Bâkî Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. VII; Mehmed Çavuşoğlu, *Bâkî ve Divanı'ndan örnekler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 7; Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.1; Mehmed Çavuşoğlu, "*Bâkî*", İslam Ansiklopedisi, c. 4, s. 537; Ahmet Atilla ŞenTürk-Ahmet Kartal, *Eskir Türk Edebiyatı Tarihi*, dergah yayınları, İstanbul, s.322; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987, s. 582-583.
- ² İskender Pala, *Bâkî*, s. 12; Haluk İpekten, *age*, s. 20-21.
- ³ Haluk İpekten, *age*, s. 22, Nihad Sâmî Banarlı, *age*, s. 583; Ahmet Atilla ŞenTürk- Ahmet Kartal, *age*, s. 323.
- ⁴ Mehmed Çavuşoğlu, "*Bâkî*", c.4, s. 538; İskender Pala, *Bâkî*, s. 13; Haluk İpekten, *age*, s. 22
- ⁵ İskender Pala, *Bâkî*, s. 13-14; Haluk İpekten, *age*, s. 22-23; Faruk K. Timurtaş, *age*, s. VIII; Nihad Sâmî Banarlı, *age*, s. 583; Ahmet Atilla ŞenTürk- Ahmet Kartal, *age*, s. 323.
- ⁶ Söz konusu malzemeleri diğer divan şairlerinin şiirlerinde görmek için bkz: Nihat Öztoprak, "Ruhî'nin şiir anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.12, İstanbul 2005, s.105; Bayram Ali Kaya, Necâtî Bey'in şiir anlayışı, *Türk Kültürü İncelemeler Dergisi* 27, İstanbul 2012, s. 152; Muhammet Nur Doğan, "Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf ü Zeliha'sında Şiirin Şiiri", *Eski Şiirin Bahçesinde*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s. 127.
- ⁷ Bayram Ali Kaya, Necâtî'nin şiir anlayışı, s. 155.
- ⁸ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*, s. 381.
- ⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ir ve 'ş-şu'âra*, Dârü'l-hadîs, Kâhire 1423h, c1, s. 81-82.
- ¹⁰ Faruk, K. Timurtaş, *age*, s7.
- ¹¹ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*, s327.
- ¹² Nâmık Açıkgoz, "Klâsik Türk Şiiri Terminolojisi ve Âb-dâr Örneği", *Türk Kültürü İncelemeleri*, S. 2, İstanbul 2000, s. 151; Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı", s. 170-171.
- ¹³ Filiz Kılıç, "Tezkirelerde Şiirin Âhengini Belirten Kelimeler Üzerine", *Millî Folklor*, 2003, S. 60, s.113.
- ¹⁴ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*, s. 247
- ¹⁵ Nihat Öztoprak, "Ruhî'nin Şiir Anlayışı", s 115.
- ¹⁶ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler*, s 68.
- ¹⁷ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler* 382.
- ¹⁸ Mehmet Kenar, *Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say yayınları, İstanbul, s. 1083.
- ¹⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı yayınları, İstanbul, s. 327.
- ²⁰ Nihat öztoprak , "Ruhî'nin Şiir Anlayışı", s 117.
- ²¹ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 87.

- ²² M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1987, s. 134; Nihat Öztoprak, "*Rûhî'nin Şiir Anlayışı*", s. 108; Bayram Ali Kaya, Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı, s. 159.
- ²³ Ahmet Yaşar Ocak, "*ÂB-I Hayat*", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, İstanbul, c. 1 s. 1.
- ²⁴ Amil Çelebioğlu, "*ÂB-I Hayat*", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, İstanbul, c. 1, s. 3.
- ²⁵ Nihat Öztoprak, "*Rûhî'nin Şiir Anlayışı*", s. 112; Bayram Ali Kaya, Necâtî'nin Şiir Anlayışı" s. 160.
- ²⁶ Nihat Öztoprak, "*Rûhî'nin Şiir Anlayışı*", s. 109.
- ²⁷ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 199.
- ²⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 111.
- ²⁹ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 109
- ³⁰ Nihat Öztoprak, "*Rûhî'nin Şiir Anlayışı*", s. 109
- ³¹ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s.365
- ³² Nergiz Güyen, *16. Yüzyılın Belli Başlı Şairlerinin Divanlarında Övünme Unsurları*, Yüksek Lisan Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin 2019, s. 88.
- ³³ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 91
- ³⁴ Bayram Ali Kaya, "*Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı*", s. 166.
- ³⁵ Haluk ipekten, *age*, s. 127
- ³⁶ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 113
- ³⁷ Bayram Ali Kaya, "*Necâtî' Bey'in Şiir Anlayışı*", s. 196
- ³⁸ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 321
- ³⁹ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 301
- ⁴⁰ İskender, *Bâkî*, s. 87
- ⁴¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay, Ankara2004, c. 4, s. 4516.
- ⁴² Bayram Ali Kaya, "*Necâtî Bey'in Şair Anlayışı*", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 34, İstanbul 2016, s.154; Nihat Öztoprak, "*Rûhî'nin Şair Anlayışı*", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII, Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU'na Armağan-III, İstanbul 2006, s. 96.
- ⁴³ Bayram Ali Kaya, "*Necâtî Bey'in Şair Anlayışı*", s. 155.
- ⁴⁴ Bayram Ali Kaya, "*Necâtî Bey'in Şair Anlayışı*", s. 156.
- ⁴⁵ Mehmet kenar, *Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 60
- ⁴⁶ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 71
- ⁴⁷ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 275
- ⁴⁸ Hülusi Kılıç, "*Belagat*", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1992, c. 5, s. 380.
- ⁴⁹ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 7
- ⁵⁰ Mehmed Çavuşoğlu, *Bâkî ve Divanı'ndan örnekler* s. 45
- ⁵¹ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 211
- ⁵² Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler* s. 273
- ⁵³ Bayram Ali Kaya, "*Necâtî Bey'in Şair Anlayışı*", s. 160
- ⁵⁴ İbn Kuteybe, *age*, c. 1, s. 82.
- ⁵⁵ Zafer Topak, *Bâkî'nin Şair Anlayışı*, *Littera Turca Dergisi*, C. 7, S. 3, 2021, s. 735

- ⁵⁶ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 171
⁵⁷ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 171
⁵⁸ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 12.
⁵⁹ Mehmed Çavuşoğlu, Bâkî ve Divanı'ndan örnekler s. 45
⁶⁰ Mehmed Çavuşoğlu, Bâkî ve Divanı'ndan örnekler s. 45
⁶¹ Nihat Öztoprak, "Rûhî'nin Şair Anlayışı", s. 106
⁶² İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 108
⁶³ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 295
⁶⁴ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 179
⁶⁵ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 61.
⁶⁶ İskender, Bâkî, s62
⁶⁷ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 418
⁶⁸ Menderes Coşkun, Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine, *Bilig*, Kış 2011, S. 56, s. 68.
⁶⁹ Nihat Öztoprak, "Rûhî'nin Şair Anlayışı"s. 112
⁷⁰ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 95
⁷¹ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 13
⁷² Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey'in Şair Anlayışı", s. 190
⁷³ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 301
⁷⁴ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 281
⁷⁵ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 333
⁷⁶ Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey'in Şair Anlayışı", s. 198
⁷⁷ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 35
⁷⁸ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 106
⁷⁹ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 106
⁸⁰ Faruk K. Timurtaş, *age*, s. 61
⁸¹ Sabahattin Küçük, Bâkî ve Divanından Seçmeler s. 315.
⁸² Cafer Mum, "Nef'iye Giden Yolda Fahriye Şairi Olarak Bâkî", Prof. Dr. F. TulgaOcak'a Armağan, Ankara 2013, s. 223

Kaynakça

Ansiklopediler:

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, "Bâkî", *İslam Ansiklopedisi*, c. 4.
- ÇELEBİOĞLU, Amil "ÂB-I Hayat", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, c. 1.
- KILIÇ, Hülusi, "Belagat" *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul 1992, c. 5
- OCAK, Ahmet Yaşar "ÂB-I Hayat", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, İstanbul.

Dergiler:

- Açıköz, Nâmık, "Klâsik Türk Şiiri Terminolojisi ve Âb-dâr Örneği", *Türk Kültürü İncelemeleri*, S. 2, İstanbul 2000.
- CEYHAN, Adem, Nâbî'nin Şiir ve Diğer Edebî Konular Hakkındaki Görüşleri, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5, İstanbul 2010.
- COŞKUN, Menderes Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine, *Bilig*, Kış 2011, S. 56.
- EKİCİ, Hasan, Karamanlı Nizamî'nin Şair ve Şiir hakkındaki Mülahazaları, *SUTAD*, S. 49, Ağustos 2020.
- KAPLAN, Orhan, KIYÇAK Özgür, Şeyhî Divanında Şiir Anlayışı", *Turkish Studies*, Volume 9/6 Spring 2014.
- KARATAŞ, Turan, Poetik Düşünüşün Klasik Şiirde Dile Getirilişi: Bâkî Divanı Örneği, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, Erzurum 2009.
- KAYA, Bayram Ali "Necâtî Bey'in Şair Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 34, İstanbul 2016.
- KAYA, Bayram Ali, "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı" *Türk Kültürü İncelemeler Dergisi* 27, İstanbul 2012.
- KILIÇ, Filiz "Tezkirelerde Şiirin Âhengini Belirten Kelimeler Üzerine", *Millî Folklor*, S. 60, 2003.
- ÖZTOPRAK, Nihat "Rûhî'nin Şair Anlayışı", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII, Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU'na Armağan-III, İstanbul 2006.
- ÖZTOPRAK, Nihat, "Ruhî'nin Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.12, İstanbul 2005.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- TOPAK, Zafer, Bâkî'nin Şair Anlayışı, *Littera Turca*, C. 7, S. 3, 2021.

- YILDIRIM, Ali, Kâmî'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11 S. 2, Elazığ-2001.

Kitaplar:

- BANARLI, Nihad Sâmî, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987.
- BEYÂNÎ, Tezkiretü'ş-şuara, Hz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara 2008.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, Bâkî ve Divanı'ndan Örnekler, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇELEBÎ, Hasan, Tezkiretü'ş-şuara, Hz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara 2009.
- DOĞAN, Muhammet Nur, "Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf ü Zeliha'sında Şiirin Şiiri", Eski Şiirin Bahçesinde, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- İBN KUTEYBE, eş-Şi'ir ve'ş-Şu'âra, Dârü'l-Hadîs, Kâhire 1423h, c1.
- İPEKTEN, Haluk, Bâkî- Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAYA, M. Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Enderun Kitabevi, İstanbul 1987.
- KÜÇÜK, Sabahattin, Bâkî Dîvânı,TDK Yayınları, Ankara, 1994.
- KÜÇÜK, Sabahattin, Bâkî ve Divanı'ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- MUM, Cafer "Nef'iye Giden Yolda Fahriye Şairi Olarak Bâkî", Prof. Dr. F. Tulga Ocak'a Armağan, Ankara 2013.
- PALA, İskender, Bâkî, Yimaş Yayınları, İstanbul, 1998.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla - Kartal, Ahmet, Eskir Türk Edebiyatı Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TİMURTAŞ,Faruk K., Bâkî Divanı'ndan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sözlükler:

- DEVELLİOĞLU, Ferit Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara2004, c. 4.
- KANAR, Mehmet, Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, s. 1083

Tezler:

- GÜYEN, Nergiz, "16. Yüzyılın Belli Başlı Şairlerinin Divanlarında Övünme Unsurları", Yüksek Lisan Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin 2019.